
Kálmán István AMI MEGTÖRTÉNT, ÉS AMI MEGTÖRTÉNHESETT VOLNA - A MAGYAR ADÓREFORMRÓL -

A Kós Károly Egyesülés Szabadiskolája a rendszerváltás idején meghirdetett programjában a kommunista hatalom alól felszabadult népek szociális és gazdasági újjáalakításának lehetőségeivel foglalkozott. A fő kérdés az volt, hogy a Kelet-Európában végbemenő radikális változások kezdeményezői lehetnek-e egy össz-európai társadalmi átalakulásnak; cselekvési lehetőségeink felismerésében egymásra találhatunk-e a „Közös Európai Ház” felépítésében?

A kelet-közép-európai fórumok kerekasztal-megbeszélésein nyilvánvalóvá vált, hogy a privatizáció, piacgazdaság, szociális védőháló, stb. nyugatról behatoló, valóságtól elidegenedett eszméi nem alkalmasak az új, emberhez méltó társadalom megteremtésére. „Nem több piacra, hanem új eszmékre van szükség!” – írta Rolf Heinrich, az Új Fórum egyik alapítója.

Most, négy esztendő elteltével fel kell tennünk a kérdést: megtörtént-e az áttörés Kelet-Közép-Európában, vagy csak annyi történt, hogy a bolsevik ideológia hatalmát az új hatalom ideológiája váltotta fel? Reményeink megvalósulása helyett a jövőben mulasztásaink következményeit kell megélnünk, vagy lehetséges, hogy végleg elveszítettük a jövőnket? Ezekre a kérdésekre csak akkor adhatunk pozitív választ, ha tudjuk, hogy egy nép történetében – éppúgy, mint minden ember biográfiájában – egyidejűleg van jelen az, ami megtörtént, és ami megtörténhetett volna. Társadalmi változást nem lehet kívülről létrehozni; az mindig csak egy egész nép folyamatos küzdelmeinek eredményeként jöhet létre. A bolsevizmusnak az 1956-os magyar szabadságharc vetett véget, de utána át kellett élnünk a szabadságharc leverésének következményeit. Belső gyengeségeink és a külső erőszak mindig találkoznak. 1989-ben talán a belső gyengeség volt erősebb. A hatalom megszerzésére – és nem megszüntetésére – törekvő pártok programjaiból hiányoztak a jelen valóságát megragadni képes praktikus gondolatok. A hagyományokból, és a jövőt anticipáló ideológiákból nem lehet újat teremteni.

A Kós Károly Egyesülés feladatának tekinti, hogy a kormányváltással most bekövetkező ingalengésben megtalálja az egyensúlyt; képes legyen a *megtörtént* és a *megtörténhetett* volna együttállítására.

1989 után a szabad választásokkal hatalomra került kormányzó párt vállalta annak felelősségét, hogy megoldja a társadalmi átalakulás egyik legsürgetőbb kérdését: *mi történjék a nép vagyonával*. *Megtörténhetett* volna, hogy a magántulajdon és a „társadalmi” tulajdon visszasságainak tapasztalataiból a termelőeszközök vagyoni joga helyett megszületik a használatukat biztosító szociális törvény. Korábban Európában (Rudolf Steiner), és nálunk is (Liska Tibor) történtek már ezirányban kezdeményezések.

Most a szociál-liberális pragmatikus politika egyik legfontosabb feladata a költségvetési hiányt pótló, szociális feszültségeket enyhítő, vagy szinten tartó, export-orientált adórendszer kidolgozása.

A kommunista rendszer adminisztratív gazdasági irányítása mindenki számára áttekinthető, egyszerű, de az ételtől teljesen elidegenedett szisztéma volt. Az adórendszer, ha a politika szolgálatába állítjuk, rendkívül rafinált hatalmi eszközzé válhat, mivel az emberek számára áttekinthetetlen, és az értelme moralizáló ideológiával helyettesíthető. Ilyenkor a szakembereknek csak az a feladatuk marad, hogy észrevétlenül bevételeket teremtsenek az állam számára, aztán pedig növeljék ezeket.

Az adóztatás formája és módszere valójában része a „*hogyan akarunk együttélni a társadalomban?*” kérdésre adott válasznak. Arra a kérdésre kell tehát válaszolnunk, hogy „*hogyan szolgálhatja az adórendszer a mai, nemzetenként és kontinentálisan államokba és államközösségekbe tagolt emberi társadalmat?*”

Most, az új adópolitika életbelépésének idejében szeretnénk emlékeztetni az olvasót egy magyarországi „*megtörtént, és megtörténhetett volna*”-eseményre.

Az 1989-ben – a kelet-európai rendszerváltások évében – Heidelbergi nemzetközi fogyasztási adó kongresszus alkalmával munkacsoport alakult *Konsumorientierte Neuordnung der Steuersystems* (K.N.S.) néven. A csoport azt a célt tűzte maga elé, hogy kormányoknak és pénzügyi szakembereknek tanácsokat és szolgáltatásokat nyújt a modern piacgazdaságnak megfelelő adóreform kidolgozásához és megvalósításához. A csoport tagjai úgy gondolták, hogy a fiatal kelet-európai demokráciáknak gazdaságjuk optimális fejlődése érdekében feltétlenül szükségük van ilyen támogatásra. Nyilvánvaló, hogy ehhez össze kell hangolni a gazdasági tevékenységet és az adórendszert. Még nyilvánvalóbb, hogy a piacgazdaság az állami pénzforrások igénybevételének mai mértéke mellett csak olyan adórendszerrel működhet optimálisan, mely garantálja a jövedelmek nem fogyasztásra szánt részének adómentességét. Ezért a fejlődő piacgazdaságok számára rendkívül fontos – sőt alapvető – követelmény, hogy a megtakarításokat és a vállalkozásokba történő befektetéseket ne büntessék adóztatással.

A K.N.S. csoport már 1989 őszén felvette a kapcsolatot azokkal a magyar és lengyel szakemberekkel, akik országukban az adóreform megvalósításán munkálkodtak. Így került sor 1990 március 19-20-án Budapesten Manfred Rose (a heidelbergi egyetem professzora) kezdeményezésére egy kétnapos konferenciára, melyen magyar és német pénzügyi szakemberek vettek részt. A konferencia témája *A magyar adórendszer reformja* volt. A magyar vendéglátók – valamennyien jelentős pozíciókat betöltő, ismert szakemberek – hat előadásban foglalkoztak a korábbi adózási formák tapasztalataival (forgalmi adó, vállalkozói nyereségadó, személyi jövedelemadó), és a továbblépés lehetőségeivel.

Az 1988-89-es magyar adóreformot az alábbi célkitűzésekkel dolgozták ki:

- a régi forgalmi adót értéktöbblet-adóval pótolni,
- fölébresztetni a lakosság adó-tudatát a személyi jövedelemadóval,
- a magyar adórendszert az európaihoz közelíteni,

- az egész adórendszert áttekinthetőbbé, konzisztensebbé tenni (torzítások elkerülése).

Mindezt lehetőleg úgy elérni, hogy senkit ne érjen veszteség; a vállalkozások és háztartások adóterhei ne növekedjenek, ugyanakkor ne csökkenjen az állam adóbevétele sem. Jelentős problémaként merült fel, hogy a forgalom után kell adózni, mely forgalom nem biztos, hogy pénzben realizálódik, illetve a magas infláció következtében a később realizálódó fizetés veszteséget okoz az adózónak – nem is beszélve a behajthatatlan tartozásokról.

A budapesti konferencián hat német professzor és vállalkozó tertott előadást az adórendszer fogyasztás-orientált szisztemában történő továbbfejlesztéséről. Dr. Gadó Ottó, akinek jelentős szerepe volt az 1988-89-es magyar adóreform kidolgozásában, valamint az Adóhatóság és a Pénzügyminisztérium több munkatársa nagy érdeklődést mutatott az elhangzott reformjavaslatok iránt, addigra ugyanis világossá vált, hogy az érvényes adórendszer nem szolgálja a magyar gazdaság lehetséges gyors fejlődését.

Az egyik legjelentősebb előadást Benediktus Hardorp, heidelbergi könyvvizsgáló és adószakértő tartotta. Szerinte a helynek és a kornak megfelelő adórendszer, melyet a társadalom polgárai méltányosnak és önkéntesnek tekinthetnek, meg kell hogy feleljen a mindenkori társadalmi tudatnak. „Az adóztatás történetét is ilyen társadalmi tudat-lépések kifejeződéseként érthetjük meg.” A jelenlegi és jövőbeni adórendszer nehézségei abból adódnak, hogy tudatváltás korszakában élünk, amelyben a régmúlt időkből eredő formák akadályozóan lépnek fel.

A teokratikus társadalmak uralkodói, s később az Isten kegyelméből uralkodó király legitim uralkodók voltak; az alattvalók elfogadták adóintézkedéseiket, ha olykor ellenkeztek is. A hierarchikus uralom a meglévő társadalmi erőforrásokra támaszkodott, és közvetett, kevésbé differenciált adóztatást alkalmazott (földbirtok nagysága, utcára néző ablakok száma, az aratás mennyisége, stb.). Az adóztatás független volt az egyéni teljesítőképességtől, s ezáltal vétele a teljesítményt.

Jelentős tudatváltozás következett be, amikor az adóztatásnál az egyes ember gazdálkodásának eredményét vették figyelembe. Ehhez szükség volt a könyvelés időközben elsajátított technikájára. „Kialakult egy tudatforma, mely az egyedét helyzetével (sikerével vagy kudarcával) látja az államhoz viszonyulni, és ebből kiindulva próbálja megmérni. Ebben a kialakuló megváltozott mérték-tudatban bizonyos fokig a felvilágosult monarchia tudat-állapota áll előttünk, mely felteszi a kérdést: hogyan adóztassa igazságosan alattvalóit, milyen áldozatot várhat el tőlük. Emögött alig merül fel az a kérdés, hogy mekkorák az államháztartás szükségletei, és nem is gondolják, hogy ez a nyilvánosság ellenőrzése alá tartozik.

Ez az ellenőrzés azonban a parlamentarizmus kezdetével éppen e folyamat révén fejlődik ki: az adóztatás, mint közügy szabályozása során. A jövedelemadó (...) és kiegészítésül a vagyonadó (mint jövedelem-ellenőrző adó) lesznek (...) az adóztatás új formái.”

„A közvetlen adóztatási forma ebben a tudati állapotban jön létre.” A régi formák tovább léteznek az új, korszerű formák mellett. „kialakul annak a tudata, hogy az egyedi

adóalanyt teljesítőképessége szerint kell és lehet adóztatni. (...) éppen ezen adóztatási forma ész- és célszerűsége tekintetében manapság kétségek merültek fel, mivel a társadalmi tudat elkezdte felfogni, és alaposan vizsgálni az össz gazdasági összefüggéseket. Hogyan fejtí ki hatását egy adóztatási forma a konjunktúrális ciklusra? Hogyan hat a gazdasági növekedésre, a társadalmi foglalkoztatottságra?”

A felmerülő kérdések egy újabb tudatváltás irányát mutatják. Ebből a felismerésből kell megtenni azokat a lépéseket, melyek az adóztatást a jelenben és a jövőben a társadalmi tudat változásának megfelelővé teszik. Ez azt jelenti, hogy az adózás az ösztársadalmi értékteremtést szolgáló elosztási eljárássá válik.

Az első ezirányban megtett lépés a forgalmi adó többletérték-adóvá való alakítása volt (ÁFA), ami a munkamegosztásos társadalmi értékteremtés végéhez kötődik. A többletérték-adó Európa valamennyi országában sikert aratott.

„A többletérték-adó formálisan mindenekelőtt a folyamathoz mindenkor hozzákapcsolódó értékteremtő lépést, és annak mértékét ragadja meg (ezért többletérték-adó); adóztatási célja azonban az értékteremtő folyamat vége. (...) Az értékteremtő folyamat további fázisai – vagy maga a folyamat – adómentesek kell hogy maradjanak. (...) A végső fogyasztó manapság alapjában tudhatja, hogy mekkora forgalmi adó terheli mindenkori fogyasztását, még akkor is, ha az egyes felhasználási módokra eltérő fogyasztási adó-kulcsokat róttak ki. Ismeri tehát – ennek az adófajtának – köszönhetően – az összértékalkotásból a közhatalomra eső részt, és megtanulhatja, hogy ez az adóztatás az értékteremtésre vonatkozó társadalmi elosztási eljárás. (...) A forgalmi adó ily módon nemzetközileg versenysemlegesé vált; már semmilyen befolyást nem gyakorol a vállalatok közti munkamegosztás módjára és formájára – bárhol legyen is a telephelyük. A vállalatok jogi formája sem játszik már szerepet ennél az adóformánál.”

„Vajon az, ami itt egyetlen adófajtánál végbement, tanulságul szolgálhat az egész adórendszer számára? Nem lenne észszerű, ha azok az adók is, melyek ma még – mint korábban a régi mindenfázis-bruttó-forgalmi adó – beépülnek az árak árába, s ebben az exporttal együtt átlépi a határokat, ugyanúgy kiemeltetnének az értékalkotás folyamatából, és terhük átkerülne a társadalmi értékalkotás végére, amint ez a forgalmi adó esetében egy adófajttal már megtörtént? Ez a kérdés egyben az adórendszer fogyasztás-orientált újrendezése felvetését jelenti.”

Ennek a rendszernek a kidolgozása (technikai kérdésről van szó) lehetővé tenné, hogy a régi, komplikálttá és áttekinthetetlené vált adórendszer, melyet csak a specialisták ismernek, egy világos, minden állampolgár számára érthető és hatásaiban kontrollálható, egyszerű adójoggá váljon. Az adókat a finanszírozás igényeihez lehetne igazítani, az adó-kivetést és -ellenőrzést egyszerűen, alacsony igazgatási költséggel lehetne megoldani.

Alapvetően érvényes, hogy minden adó bizonyos mértékű fogyasztásról való lemondást követel az adófizetőktől. Éppen ezért az adózás formájában felismerhetőnek kell lennie, hogy miért van szükség adózásra, mi az értelme. Az egyetlen olyan adózási forma, mely a piacgazdaság hatékonyságát nem korlátozza, a fogyasztás megadóztatása le-

het, mert a befektetések és az általuk elért teljesítmények maguk is bizonyos mértékű fogyasztásról való lemondást követelnek. A fogyasztási adó nem zavarja meg az árak irányítást jelző szerepét és a versenysemlegességet. Az adóztatást így a finanszírozás igényeihez lehet igazítani, el lehet kerülni a kríziseket, melyek abból adódnak, hogy a forgalom és a jövedelmezőség nem fedik egymást, és a forgalmi és jövedelemadó megzavarja a gazdálkodást.

Jelenleg a társadalmi munkamegosztás nem a gazdasági adottságokhoz igazodik, hanem az adózás előnyeit és hátrányait veszi figyelembe. A társadalmi értékkeremtés egyének és társadalom közötti felosztása ezáltal áttekinthetetlené válik, márpedig csak ha ez áttekinthető, akkor tudja elfogadni a társadalom az adóztatást, mint az elosztás osztályozását.

„Egy adórendszer, mely áttekinthetővé teszi a valóságos viszonyokat és kitarja ezeket a társadalom tudata előtt, lehetővé teszi a társadalom számára az adórendszer megértését, így a vele való együttműködést is. Lehetővé válik, hogy a polgár véleményt formáljon, és hogy ennek folytán hatékony legyen; egy állam polgárai megérthetik, hogy államuk adóztatása a társadalmi élet szükséges eleme, és egyben saját megfontolandó közreműködésük eredménye.”

A jövő modern adórendszere az osztályozási eljárás lesz, melyben az adóztatás az értékkeremtő folyamat végére kerül, azaz eltűnik az értékkeremtés folyamatából, amely így adózási gátak és ösztönzések nélkül valósul meg – ezáltal áttekinthetővé és elfogadhatóvá válik.

A fogyasztási adórendszer kidolgozásánál természetesen figyelembe kell venni annak a gazdasági életre gyakorolt összes hatását, így pl. a tőkeképzésre és -transzferre gyakorolt hatásokat. Az adóztatás – mivel az értékkeremtő folyamatból kikapcsoljuk – a tőkeképzést nem tudja megragadni. Azonban „a tőkeképzés fogyasztási adóztatással összekötött megkönnyítése csak akkor lesz elfogadható és megvalósítható, ha társadalmunk számol egyfelől a termelési eszközök tulajdonának tulajdonformái, másfelől az elfogyasztható magántulajdon tulajdonformái különbségével. A termelési eszközök tulajdona feladathoz kötötten kell hogy létrejöjjön és fennmaradjon, s feladathoz kötötten kell hogy áttevődjen a vállalkozói felelősség területére, valamint ilyen formában kell, hogy átöröklődjen: ha egy vállalkozó feladja vezetői feladatkörét, egy utódot („örököszt”) kell helyébe állítani, aki ezt a feladatot öntána vállalkozóként – azaz a társadalom megbízottjaként – ellátja.” (vö.: Liska Tibor)

A tőketranszfer megadóztatása a legostobább dolog, mert egy jó vállalkozó esélyeit csökkenti, de a vállalkozásra alkalmatlanokat nem teszi tehetségessé.

Benediktus Hardorp a következő témákra is kitért:

- A nemzeti államháztartás-autonómia problémája a föderatív jellegű kontinentális államszövetségben
- A nemzetközi adózás összehangolásának kérdése, figyelembe véve a nemzetek feletti belső piaci viszonyok megteremtését
- A társadalmi igazságosságnak megfelelő fogyasztás-adóztatás
- Az adóztatás hatása a társasági jogban előírt könyvvitelre és nyilvánosságra

A teljes ismertetés meghaladná a rendelkezésünkre álló kereteket; csak az előadás rövid összefoglalását közöljük:

„A modern társadalom adóügye a többérték-adóval elsőként fejlesztett ki egy olyan adót, amely nem egyedi tényekhez, vagy (a vállalatoknál, stb. megjelenő) egyedi gazdasági jelenségekhez kapcsolódik, hanem egy osztályozással meghatározott tényállást tesz meg az adó kapcsolódási pontjává. Azt kérdezi: befejeződött már az értékkeremtés, vagy még nem? A munkamegosztásos társadalmi értékkeremtés befejezte után a magán végfelhasználást akarja megragadni. A forgalmi adó-reform során (amely a régi bruttó-forgalmi adót a többértékadó-formát öltött nettó-forgalmi adóval váltotta fel) – mint valami évszázadjelzőben – világossá vált, mai alapjában a mi társadalmunk adózási ügyében érvényesül: az adóztatás áthelyezése az értékkeremtő folyamat végére, az értékkeremtő folyamat megszabadítása minden adóztatási kényszertől és -formától. Az adóztatás kialakítása számára ez azt jelenti: az egész adóztatásnak el kell tűnnie a társadalom értékkeremtés-áramából, és át kell helyeződjenek ennek a végére. Ezt valósítja meg a fogyasztás-adóztatás.

A fogyasztás-adóztatás a határok fölött is versenysemleges. Semleges a vállalati formákkal szemben, és nem terheli a tőketranszferet. Hatása megkönnyíti a tőkeképzést, és felszabadítja az adóteher alól. Lehetővé teszi, hogy egy államszövetség – például az EK – egyedi államai számára a nemzeti államháztartás-autonómiát, és tompítja (vagy megoldja) az államok közti adóharmonizálás problémáját. Megszabadítja a vállalatok gazdasági könyvvitelét a jelenlegi adóztatás hamisításra készített tendenciájától, és (első ízben) lehetővé teszi a tényleges teljesítőképesség szerinti adóztatást. Elősegíti a tőke szociális feladatvállalását (Sozialbindung), amennyiben hozzááll a tulajdonformát fejleszt ki a termelőeszközök tulajdona számára, amely figyelembe veszi ezen eszközök – társadalmilag nézve – bizonyos jelleget. Elősegíti a társadalom demokratizálódását, mivel áttekinthető adózási formák révén társadalmi tudatosságot alakít ki, s ezáltal hozzájárul az állam és adórendszere társadalmi elfogadottságához. A fogyasztás-adóztatás ezáltal oda vezet, hogy a társadalom a maga számára egy új tudat-képzést hajt végre, vagyis a társadalom intézményesített tudatelemeiben (mint az adózásban) önmagára talál. A társadalom így áttekinthetővé vált létformái elősegítik polgárainak individuális lét kibontakozását; ezáltal tendenciájában a társadalmi jólét is növekszik – az egyéneké és az egészé egyaránt.

Az 1990-es budapesti tanácskozáson jelen volt a modern magyar adórendszer gondolata, de hiányzott – vagy talán nem volt elég erős – a megvalósítás akarata. Így jelenünkben és jövőnk számára együtt él az, ami megtörtént, és ami megtörténhetett volna.

Lásd bővebben: Országépítő 91/1 - A földterületről (Kálmán István)
Országépítő 92/3-4 - 1989-92 - átörököszt Kelet-Közép-Európában (Kálmán István)

3. PART 93/17 - A szociális organizmus hármastagozódása és a kelet-európai átörököszt (Kálmán István)

A szövegben szereplő Hardorp-idézeteket Siklaky István fordította